

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-6-70-22>

УДК 159.378

Шемчук О.М.

Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ ФАХІВЦЯ**

Анотація. У статті розглянуто психологічні особливості професійного мислення фахівця, проаналізовано дослідження науковців в рамках діяльнісного підходу щодо визначення сутності та специфіки критичного, радіантного, дисциплінованого, творчого, практичного, технічного, управлінського та суто професійного мислення людини. Визначено особливості професійного мислення як психічного пізнавального процесу, котрий вчені пов'язують з процесом професійного розвитку фахівця, набуття ним спеціальних професійних знань, умінь під час фахової підготовки та подальшої професіоналізації, що в сукупності дозволяють забезпечити ефективне розв'язання професійно-зумовлених завдань, пошук та прийняття рішень у взаємозалежності з рівнем фахової підготовки, професійної компетентності та професіоналізму.

Ключові слова: мислення, види мислення, професійне мислення, професійна діяльність, фахівець.

Shemchuk Oksana

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine
named after Bogdan Khmelnytsky**PSYCHOLOGICAL FEATURES OF A SPECIALIST PROFESSIONAL THINKING**

Summary. The article deals with the psychological peculiarities of the professional thinking of a specialist, analyzes the research of scientists within the framework of the activity approach to the definition of the essence and specificity of critical, radiant, disciplined, creative, practical, technical, managerial and purely professional thinking of a person. The features of professional thinking as a psychological cognitive process, which scientists associate with the process of professional development of a specialist, acquisition of special professional knowledge, skills during professional training and further professionalization, which in aggregate allow to provide an effective solution to professionally predetermined tasks, search and decision-making in interdependence with the level of professional training, professional competence and professionalism at a certain stage of professional development, the acquisition of a specialist professional skills in general. The close relationship between the characteristics of professional thinking with the subject-specific specifics of a particular professional activity, the level of professional training of a specialist, his individual psychological peculiarities, the experience of implementation provided by the official competencies of functional tasks, and the adoption of appropriate decisions, the desire to upgrade knowledge, professional development, finding new, original ways of solving professional problems, forecasting situations and making non-standard decisions, acquiring professional skill in general. The features of the psychological mechanism of forming (developing) a new solution of a practical problem or a problem situation in the process of professional activity of a specialist are determined, which is based on the individual transfer of identical elements of the gestalt of acquired professional knowledge in its direct relation to this problem (problem situation) and the comprehension of this insight communication with it. An important aspect for a full understanding of the phenomenon of professional thinking is the position that the main quality of a modern specialist in any field should be professionally directed practicality of mind, which will effectively solve new and non-standard professional tasks.

Keywords: thinking, types of thinking, professional thinking, professional activity, specialist.

Постановка проблеми. У сучасних умовах динамічного розвитку суспільства, прогресу інформаційно-технологічного простору всіх без виключення сфер діяльності людини постійно зростає навантаження на психіку, функціонування психічних пізнавальних процесів, що забезпечують її повноцінну взаємодію з оточенням, предметно-практичним середовищем та світом в цілому. Одним з важливих пізнавальних процесів, котрий дозволяє людині безперервно здійснювати пізнання сутності нового та невідомого у взаємозв'язках і відношеннях є мислення, яке нерозривно пов'язане з діяльністю людини, під час якої виникають різноманітні проблемні ситуації та завдання, що потребують подальшого розв'язання.

Вчені переважно визначають мислення як: психічний пізнавальний процес, що дозволяє людині здійснювати опосередковане, абстрактне, узагальнене пізнання явищ навколишнього світу, їх сутності та наявних між ними зв'язків,

та яке здійснюється шляхом розумових операцій – аналізу й синтезу, порівняння й розрізнення, суджень й умовиводів, абстракцій, узагальнення тощо [21, с. 123]; процес опосередкованого, узагальненого відображення людиною дійсності в найбільш істотних взаємозв'язках і відношеннях. Воно соціально обумовлене, нерозривно пов'язане з мовою, виникає на основі практичної діяльності з чуттєвого пізнання і здійснюється за допомогою системи відповідних операцій [9, с. 117]; систематична робота з розвитку мислення здійснюється на всіх етапах навчання; перехід від незнання до знання, від неповного знання до цілісного, від неточного до точного, від невміння до вміння відбувається у процесі різноманітних мислительних операцій [1, с. 39].

Водночас професійне мислення тісно пов'язано з конкретною професійною діяльністю і є узагальненим відображенням у свідомості спеціаліста значущих фактів, явищ, процесів у їхніх необхідних суттєвих зв'язках та відношеннях, харак-

терних для цього виду діяльності. Професійне мислення розглядається як найвищий психічний пізнавальний процес знаходження, обмірковування, осмислення та розв'язання професійних проблем і завдань [14]. Системність та аналітичність мислення, відображена в уміннях фахівця прогнозувати розвиток ситуації і передбачати результат рішень, одночасно реалістично й масштабно мислити є однією із основних складових ефективних професійних досягнень [8, с. 20].

У контексті прикладних аспектів розгортання самого процесу мислення суб'єкта та втілення результату цього процесу в діяльності вчені розглядають проблематику критичного мислення (Л.А. Києнко-Романюк, О.Г. Марченко, Д. Халперн), радіантного мислення (Т. Бьюзен, Б. Бьюзен), дисциплінованого мислення (Б. Фьюсел), творчого мислення (Д.Б. Богоявленська, Дж. Гілфорд, Ю.М. Кулюткін, В.О. Моляко, Я.О. Пономарьов, В.А. Роменця), практичного мислення (Д.М. Завалишина, М.М. Кашапов, Ю.К. Корнілов, Б.М. Теплов, О.В. Ягупова), технічного мислення (Т.В. Кудрявцев, Ю.М. Кулюткін, Б.Ф. Ломов, В.О. Моляко, П.Є. Решетніков), управлінського мислення (Л.В. Гулова, Л.М. Сидельников, І.В. Шама, В.А. Шемчук) та суто професійного мислення (Т.Є. Гура, Л.Р. Джелілова, Л.В. Засекіна, А.Б. Зуєва, О.Ю. Кованов, Я.В. Крушельницька, В.Є. Луньов, А.К. Маркова, Н.І. Пов'якель, В.А. Семиченко), яке більшість авторів пов'язують з процесом професійного розвитку фахівця, набуття ним спеціальних професійних знань, умінь під час фахової підготовки та подальшої професіоналізації, що в сукупності дозволяють забезпечити ефективне розв'язання професійно-зумовлених завдань, пошук та прийняття рішень у взаємозалежності з рівнем фахової підготовки, професійної компетентності та професіоналізму на певному етапі професійного становлення, набуття професійної майстерності в цілому.

Метою статті є визначення психологічних особливостей феномену професійного мислення сучасного фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику професійного мислення вчені розглядають у контексті діяльнісного підходу до загальної мисленевої, навчальної та трудової діяльності, оскільки мисленевий процес відбувається у безперервній взаємодії зовнішніх та внутрішніх умов та чинників діяльності, в якій і формуються нові проміжні та кінцеві результати мислення, включаючись у блок професійно важливих якостей, про що свідчать дослідження О.М. Леонтьєва, А.К. Маркової [13], С.Л. Рубінштейна [14], Б.М. Теплова [16], В.Д. Шадрікова.

Зокрема С.Л. Рубінштейн зазначає, що теоретичне мислення за характером завдань спрямоване на відкриття законів і властивостей об'єктів, практичне – на перетворення дійсності на основі постановки мети, вироблення планів, сприйняття та маніпулювання реальними предметами [14].

На думку Б.М. Теплова, принциповою різницею між теоретичним і практичним видами мислення є те, що робота практичного мислення спрямована на вирішення часткових, конкретних завдань, а теоретичного – в основному спрямована на знаходження загальних законо-

мірностей, принципів. Разом з тим практичне мислення завжди має жорсткі обмеження в часі щодо терміну прийняття рішення [16].

Д. Халперн розглядає особливості критичного мислення як використання таких когнітивних навиків і стратегій, що збільшують вірогідність здобуття бажаного результату. Критичне (направлене) мислення відрізняється виваженістю, логічністю і цілеспрямованістю [19]. Разом з тим О.Г. Марченко визначає критичне мислення як оцінку розумову діяльність особистості, що спрямована на забезпечення її професійної компетентності, здатності майбутнього фахівця до адекватних конструктивних змін в усіх сферах життєдіяльності, адекватної самооцінки, сталої критичної позиції в соціумі [12].

Б. Фьюсел розглядає поняття дисциплінованого мислення, сутність якого полягає в умінні оперувати тільки тими мисленевими образами, які необхідні в даній ситуації в конкретний момент часу, та мають бути орієнтовані на засоби досягнення цілі [18].

Т. Бьюзен ввів поняття радіантного мислення, яке відноситься до асоціативних мисленевих процесів, в основі якого вчений розглядав використання мозку як багатоканальної системи обробки та збереження інформації у складних асоціативних («інтелектуальних картах»). Висока практична результативність досягається шляхом упорядкування і структуризації ієрархії категорій в процесі мислення на основі безмежного творчого потенціалу мозку людини [2].

О.В. Ягупова [22] досліджує практичне мислення фахівців у зв'язку із специфікою їх професійної діяльності й визначає його як мислення високої метакогнітивної обізнаності фахівця, високої культури його саморегуляції, самоорганізації й самообілізації на розв'язання конкретних професійних проблем і завдань. Вчена вказує на досягнення професіоналізму практичного мислення шляхом розвитку його характеристик (системності, конструктивності, творчості, предметності, конкретності тощо) у безпосередньому взаємозв'язку із предметно-практичною діяльністю фахівця. Серед компонентів практичного мислення виділені ціннісно-мотиваційний (відображений у спрямованості на спілкування, на справу, на себе; мотивації досягнення успіху або уникнення невдачі, цілях діяльності, ієрархії цінностей), системно-образний (відображений у предметно-образному, предметно-знаковому, предметно-символічному, образно-знаковому, образно-символічному, знаково-символічному, креативному мисленні); поннятево-змістовний (відображений у технічному, просторовому, предметному мисленні та його професійній спрямованості, соціальному інтелекті); операційно-дійовий (відображений у здатності робити вірний висновок із запропонованих засад, умінні розв'язувати фізико-технічні задачі, встановлювати логічні відносини між символами, креативності мислення); суб'єктний (відображений у самооцінюванні своєї діяльності, усвідомленні та сприйнятті діяльності та задоволеності нею, основних цілях та ставленні до неї) [22].

За В.А. Шемчуком, управлінське мислення є різновидом професійно-практичного мислення, що характеризується своєрідністю формування

та розвитку, структури та змісту, особливостей прояву; цей специфічний активний вид професійно-практичного мислення у професійній діяльності, основним змістом якого є визначення та розв'язання різноманітних управлінських проблем і ситуацій, які виникають у процесі виконання поставлених завдань. Його сутність полягає у пізнанні суб'єктом змісту, сутності та специфіки управлінських явищ через їх активне відображення, комплексне та системне усвідомлення шляхів, методів, методик і технологій оптимального вирішення різних управлінських проблем (ситуацій), що стосуються функціонування та передбачені посадовими компетенціями суб'єкта управління [20, с. 50].

Окремі психологічні закономірності мислення, що є важливими для визначення специфіки професійного мислення сучасного фахівця описує ще У. Джемс, К. Дункер, Дж. Дьюї та ін.

Зокрема за У. Джемсом [4] мислення відрізняється від чистої яви або послідовності асоціацій за такою специфічною властивістю як виокремлення суттєвого змісту в даному факті, тобто вичленування з деякого цілого тієї конкретної ознаки, яка має корисні для вирішення даного завдання властивості. На нашу думку, саме досвідчений фахівець здатен виявити цю корисну значущість ознаки, як вона може вплинути на зміну явища у професійному середовищі. К. Дункер [5] прагнув визначити що змушує суб'єкта обирати саме цей конкретний аспект ознаки як значущий, адже сприйняття потрібної властивості є своєрідним актом у процесі мислення і використання у цьому контексті поняття «проникливість» є недостатнім. Водночас відповідь на це питання дає Дж. Дьюї [23], який розглядає виявлення проміжних понять, поставлені між віддаленою метою і наявними засобами, призводять їх до гармонії один з одним. Втім вчений вважає, що джерелом цього виступають минулий досвід та знання, тому цю специфічну характеристику мислення варто шукати в більш глибоких і ширших спостереженнях, думках, розумових звичках, уважності, рухливості, серйозності, в «тренованому розумі». Е. Мах аналізуючи теорію Вьюелла визначає специфіку стрибка індукції за межі наявного методу в процесі відшукування потрібного через абстрагування та активність уяви, які і відіграють провідну роль у визначенні нового. Водночас за К. Дункером цей перелік (інтерес до взаємозв'язку фактів, уважний розгляд обстановки, абстракція, активність уяви і зручний випадок) залишає питання пошуку нового відкритим [5].

З таких позицій К. Дункер пише, що нова проблемна ситуація не може бути вирішена шляхом простого складання асоціативних слідів, окремо пов'язаних зі складовими проблемами. Водночас вона має певні елементи, які є загальними з проблемними ситуаціями, що вже раніше вирішувалися. Ці ідентичні елементи викликають уявлення про попередні рішення, а ідентичні елементи останніх, у свою чергу, допомагають прийти до даного нового рішення. На нашу думку, саме в цьому аспекті К. Дункером зроблена спроба виявити специфічна характеристика мислення, яка покладена в основу професійного мислення та його прикладного компоненту.

Так, аналізуючи асоціаністські теорії, гештальт, теорію комплексів О. Зельца та філософію Д. Юма, К. Дункер [5] приходить до висновку, що мислення – це процес, який за допомогою інсайту (розуміння) проблемної ситуації призводить до адекватних дій у відповідь. І чим глибше інсайт, тобто сильніше істотні риси проблемної ситуації визначають дію у відповідь, тим більше інтелектуальною вона є. Ця дія у відповідь внутрішньо і безпосередньо визначається істотними рисами цілісної проблемної ситуації. К. Дункер розкриває специфіку механізму професійного мислення для конкретної проблеми. Проблема ситуація має бути перш за все досягнута суб'єктом, тобто сприйнята як ціле, що містить в собі певний конфлікт. Це досягнення, або розуміння, і є основою процесу мислення [5].

Після повного розуміння проблемної ситуації включається процес мислення з його «проникненням в конфліктні умови проблемної ситуації». Це проникнення за К. Дункером є першою і основною стадією мислення. Її зміст полягає в інсайтному схоплюванні тих особливостей ситуації, які викликають цей конфлікт. «Проникнення» в проблемну ситуацію закінчується ухваленням функціонального рішення, що є позитивним результатом проникнення. У функціональному рішенні містяться істотні риси необхідного підходу до завдання, тобто «функціональний» аспект кінцевого рішення. Друга і остання стадія мислення за К. Дункером – це процес реалізації (виконання) функціонального рішення, вибір того, що дійсно потрібне для вирішення (якщо функціональне рішення не містить в собі своєї реалізації) [5]. На нашу думку, вченим розкрито суттєвий механізм, який знаходиться в основі професійного мислення фахівця та полягає в інсайтному схоплюванні конкретних особливостей проблеми, здатності на основі фахових знань, умінь та набутого досвіду ефективно розв'язувати нові професійні завдання.

Ряд вчених розглядали специфіку суто професійного мислення на прикладі різноманітних профілів діяльності. Так, Я.В. Крушельницька вважає професійне мислення інтелектуальною діяльністю щодо розв'язання особистістю працівника професійних завдань; при цьому високий рівень професіоналізму працівника пов'язаний з теоретичним, творчим мисленням і розвиненим практичним інтелектом. Вчена зазначає, що в умовах постійної інтелектуалізації праці мислення працівника має бути спрямоване на оновлення знань, підвищення кваліфікації, знаходження нових, оригінальних способів розв'язання професійних проблем, прогнозування ситуацій і прийняття нестандартних рішень [9, с. 120].

Н.В. Самоукіна розглядає професійне мислення на основі принципу системності як самостійну, цілісну систему, що складається з взаємопов'язаних елементів (інтелектуальних, операційних та особистісних), а не тільки як підсистему професійної діяльності, її функціональний компонент, «внутрішній функціональний засіб праці», дозволяє аналізувати його з точки зору структурних компонентів, об'єднаних в цілісну безліч, з різноманітними ієрархічно організованих зв'язків і взаємовідносин між ними [15, с. 47].

За А.К. Марковою, професійне мислення включає процес узагальненого і опосередкованого віддзеркалення людиною професійної реальності, шляхи набуття нових знань про різні сторони праці, прийомы постановки, формулювання і вирішення професійних завдань, етапи прийняття і реалізації рішень в професійній діяльності, прийомы ціле- і планоутворення в ході праці, вироблення нових стратегій професійної діяльності. Тому на перший план висунені не самі знання, а певні способи їх залучення до процесу мислення [11, с. 46]. Характеристика професійного мислення вчена об'єднує в три групи:

1) основні види мислення (теоретичне, практичне, наочно-дійове, логічне, мовне і ін.);

2) властивості мислення (активність, гнучкість, самостійність, лабільність – ригідність, швидкість й ін.);

3) операції мислення (узагальнення, порівняння, абстракція та ін.) [11, с. 56].

Разом з тим Н.І. Пов'якель визначає, що професійне мислення має специфічно фахові відмінності, які пов'язані із специфікою професійної діяльності, відображає відповідність рівню професійного розвитку та набуває ознак, що характерні саме для даної професії та набуття професійної компетентності. Вчена характеризує професійне мислення високою метакогнітивною обізнаністю, культурою саморегуляції, самоорганізації й самообілізації. Воно визначається такими критеріями та ознаками професіоналізму мислення: високорозвинені кваліфікація та професійна компетентність, особистісні і професійно важливі якості, мотивація досягнення, організованість, працездатність та змобілізованість, здатність та гнучкість саморегуляції, особистісно-професійного розвитку, спрямованість на утворення та реалізацію професійних цілей, володіння змістом і сучасними технологіями вирішення професійних завдань, низька залежність від зовнішніх чинників [13].

На думку О.Ю. Кованова, професійне мислення обумовлює постійне підтримання та поповнення на високому рівні спеціальних знань і умінь, які забезпечують відповідну якість пошуку та прийняття рішень, що в значній мірі досягається за допомогою високого рівня фахової підготовки як за рахунок асиміляції та усвідомлення досвіду, так і постійного самовдосконалення й підвищення кваліфікації [7].

А.М. Топузова визначає специфіку «професійного мислення» менеджера як пізнання ним сутності, виявлення закономірностей і побудову проектів виробничих процесів, на основі глибоких професійних знань і фахового досвіду, набутого із власного досвіду та з досвіду діяльності інших фахівців. Вчена уточнює основні ознаки та особливості формування професійного мислення: зростаюча активність та ініціативність особистості, формування нового типу її мислення, наявність підприємливості, високої відповідальності, уміння економічно грамотно організувати як власну діяльність, так і діяльність колективу) [17].

Досліджуючи професійно-творче мислення фахівця Л.В. Засекіна визначила основні його характеристики, серед яких: 1) прояв у різноманітних видах практичної діяльності й спрямова-

ність на розв'язання специфічних задач за певних умов; 2) об'єктом його пізнання є складна, багатоелементна система, до якої належить і сам суб'єкт мислення; 3) метою мислення фахівця-практика є досягнення конкретних результатів у складних умовах; 4) властиві ціле-мотиваційний, змістовий, функціонально-операційний аспекти, особливості яких зумовлені специфікою пов'язаних з певною сферою діяльності понять, операцій (аналіз, синтез, узагальнення), заснованих на досвіді та теоретичних знаннях, порівняннях з елементами оцінювання, розрахунку та комплексністю практичних цілей; 5) властива якісна своєрідність (спрямованість на реалізацію, оригінальність, гнучкість, оперативність, евристичність) [6].

За В.Є. Луньовим професійне мислення є сукупністю інтелектуальних вмінь та особистісних властивостей, реалізацію яких забезпечується успішне здійснення професійної діяльності, здатністю фахівця діяти і приймати ті чи інші рішення в оперативно значущій ситуації з певним часово-просторовим випередженням щодо очікуваних, майбутніх подій, які мають значення у справі [10].

Т. Гура визначає професійне мислення як системотворювальний компонент фахової компетентності, що відображається у змістовній та процесуальній формах, залежить від множини ситуаційних та зовнішніх чинників, які визначають специфіку вирішуваних професійних проблем, й особистісних, внутрішніх детермінант, що характеризують особливості інтелектуальної сфери фахівця, його індивідуально-психологічні властивості. Базовими компонентами професійне мислення фахівця вчена вважає ціннісно-мотиваційний, понятійно-змістовий, операційний та рефлексивний, що відображають внутрішню психологічну будову мисленнєвої діяльності [3].

Існують різноманітні погляди на класифікацію психологічних характеристик та критеріїв професійного мислення фахівця, втім найбільш повно, на нашу думку, вони згруповані за змістом та призначенням Н.І. Пов'якель: 1) практичність, конструктивність, технологічність, оперативність, конкретність; 2) продуктивність, пошуковість, ініціативність, винахідливість, гнучкість, швидкість, розробленість, обґрунтованість, відкритість, оригінальність; 3) організованість, мобілізованість, саморегулюємість, усталеність, реверсивність; 4) самостійність, вдосконалюваність, прогностичність, цілеспрямованість, широта, глибина, критичність; 5) професійно-важлива співвідносність теоретичного та практичного, мислення, професійна понятійність, системність, логічність, діалектичність [13].

Важливим аспектом для повноцінного розуміння феномену професійного мислення є позиція, що головною якістю сучасного фахівця в будь-якій галузі має бути професійно спрямована практичність розуму, що дозволить ефективно вирішувати нові та нестандартні професійні завдання.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз досліджуваного феномену професійного мислення сучасного фахівця дозволяє визначити його як цілісну систему, складне багаторівневе утворення його особистості, що є важливою першо-

основою професіоналізму та системоутворювальним компонентом професійної компетентності, психічним пізнавальним процесом, який складається з взаємопов'язної послідовності мисленевих дій та операцій, спрямованих на активне успішне розв'язання прикладних професійно-зумовлених суперечностей та завдань, через пізнання їх сутності та взаємозв'язків на основі високої метакогнітивної обізнаності, прийняття дієвих рішень у певній сфері діяльності та е втіленням професійних компетенцій особистості

й важливою умовою її подальшого професійного розвитку. Психологічний механізм формування (вироблення) нового рішення практичної задачі або проблемної ситуації в процесі професійного мислення базується на інсайтному перенесенні ідентичних елементів гештальту набутих професійних знань, умінь та досвіду шляхом знаходження та розуміння його функціонального значення в своєму безпосередньому відношенні до цієї задачі (проблемної ситуації) та осмисленні цього інсайтного зв'язку з нею.

Список літератури:

1. Аніщенко О.В., Смоляна Н.В. Теоретичне і виробниче навчання у професійно-технічних навчальних закладах: короткий термінологічний словник. Київ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. 103 с.
2. Бьюзен Т., Бьюзен Б. Супермышление. Минск : Попурри, 2003. 320 с.
3. Гура Т.Є. Психологія розвитку професійного мислення у майбутніх психологів у процесі фахової підготовки : автореф. дис. д-ра психол. наук : 19.00.07. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2014. 44 с.
4. Джемс У. Мышление. *Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления* / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.В. Петухова. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1981. С. 11–20.
5. Дункер К. Подходы к исследованию продуктивного мышления. *Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления* / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.В. Петухова. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1981. С. 35–46.
6. Засєкіна Л.В. Особливості формування професійно-творчого мислення майбутнього фахівця іноземної мови : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07. Луцьк, 2000. 200 с.
7. Кованов О.Ю. Я профессиональное и Я в профессии. *Мир психологии*. 2002. № 2. С. 135–143.
8. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2012. 200 с.
9. Крушельницька Я.В. Фізіологія і психологія праці : підручник. Київ : КНЕУ, 2003. 367 с.
10. Луньов В.Є. Психологічні особливості становлення професійного мислення особистості у системі органів Внутрішніх Справ України : автореф. дис. канд. псих. наук : 19.00.01. Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. Одеса, 2013. 29 с.
11. Маркова А. Психология профессионализма. Москва : Знание, 1996. 312 с.
12. Марченко О.Г. Педагогічні умови формування критичного мислення курсантів у процесі навчання у вищих військових навчальних закладах : дис. ... канд. педаг. наук : 13.00.04. Харків, 2005. 251 с.
13. Пов'якель Н.І. Саморегуляція професійного мислення в системі фахової підготовки практичних психологів : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Національний пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2004. 408 с.
14. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. Москва : Педагогика, 1973. 423 с.
15. Самоукина Н.В. Психология профессиональной деятельности. СПб. : Питер, 2003. 224 с.
16. Теплов Б.М. Избранные психологические труды: в 2-х т. Москва : Педагогика, 1985. Т. 1: Ум полководца. 1985. 315 с.
17. Тогузова А.Н. Формирование профессионального мышления у студентов управленческих специальностей в вузе : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Магнитогорский государственный университет. Магнитогорск, 2004. 24 с.
18. Фьюсел Б. Техники скрытого гипноза и влияния на людей. Р.-на-Д. : Феникс, 2006. 288 с.
19. Халперн Д. Психология критического мышления. 4-е междунар. изд. СПб. и др. : Питер, 2000. 503 с.
20. Шемчук В.А. Педагогічні умови розвитку управлінського мислення майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Нац. акад. пед. наук України ; Ін-т професійно-технічної освіти. Київ, 2012. 288 с.
21. Ягупов В.В. Військова психологія : підручник. Київ : Тандем, 2004. 656 с.
22. Ягупова О.В. Особливості розвитку практичного мислення майстрів виробничого навчання : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.03. Харків, 2009. 20 с.
23. Dewey J. *How We Think*. Boston, D.C. Heath & Co, 1910. 250 p.

References:

1. Anishhenko O.V., Smolyana N.V. (2012). *Teoretichne i vyrobnyche navchannya u profesijno-texnichnyx navchalnyx zakladaх: korotkyj terminologichnyj slovnyk*. [Theoretical and production training in vocational schools]. Kyiv; Nizhyn : Vydavec PP Lysenko M.M., 103 p.
2. Byuzen T., Byuzen B. (2003). *Supermyshlenie*. [Supermind]. Mynsk : Popurry, 320 p.
3. Gura T.Ye. (2014). *Psikhologiya rozvytku profesijnogo myslennya u majbutnix psyxologiv u procesi faxovoyi pidgotovky* : avtoref. dys. d-ra psyhol. nauk : 19.00.07. Nacz. ped. un-t im. M.P. Dragomanova. [Psychology of the development of professional thinking in future psychologists in the process of professional training]. Kyiv, 44 p.
4. Dzhems U. (1981). *Myshlenie. Khrestomatiya po obshhej psikhologii. Psikhologiya myshleniya* / Pod red. Yu.B. Gyppenrejter, V.V. Petuxova. [Readings on general psychology. Psychology of thinking]. Moskv : Yzd-vo Mosk. un-ta, pp. 11–20.
5. Dunker K. (1981). *Podkhody k issledovaniyu produktivnogo myshleniya. Khrestomatiya po obshhej psikhologii. Psikhologiya myshleniya* / Pod red. Yu.B. Gyppenrejter, V.V. Petuxova. [Approaches to the study of productive thinking]. Moskva : Yzd-vo Mosk. un-ta, pp. 35–46.
6. Zasyekina L.V. (2000). *Osoblyvosti formuvannya profesijnogo myslennya majbutnogo faxivcya inozemnoyi movy* : dys. ... kand. psyh. nauk : 19.00.07. [Features of formation of professional and creative thinking of the future specialist of a foreign language]. Luczk, 200 p.
7. Kovanov O.Yu. (2002). *Ya professyonalnoe y Ya v professyy*. [I am professional and I am in the profession]. *Myr psyhologyu*, no 2, pp. 135–143.
8. Kokun O.M. (2012). *Psyhologiya profesijnogo stanovlennya suchasnogo faxivcya* : monografiya. [Psychology of the professional formation of a modern specialist]. Kyiv : DP «Inform.-analit. agentstvo», 200 p.

9. Krushelnyczka Ya.V. (2003). Fiziologiya i psixologiya praci : pidruchnyk. [Physiology and work psychology : a textbook]. Kyiv : KNEU, 367 p.
10. Lunov V.Ye. (2013). Psixologichni osoblyvosti stanovlennya profesijnogo myslennya osobystosti u systemi organiv Vnutrishnix Sprav Ukrayiny : avtoref. dys. kand. psyx. nauk : 19.00.01. Odes. nacz. un-t im. I.I. Mechnykova. [Psychological peculiarities of formation of professional thinking of the person in the system of internal affairs bodies of Ukraine]. Odesa, 29 p.
11. Markova A. (1996). Psixologyya professyonalizma [Psychology of professionalism]. Moskva : Znanye, 312 p.
12. Marchenko O.G. (2005). Pedagogichni umovy formuvannya krytychnogo myslennya kursantiv u procesi navchannya u vyshhyx vijskovyx navchalnyx zakladax : dys. ... kand. pedagog. nauk : 13.00.04. [Pedagogical conditions for the formation of critical thinking of students in the process of studying at higher military educational institutions]. Xarkiv, 251 p.
13. Pov'yakel N.I. (2004). Samoregulyaciya profesijnogo myslennya v systemi faxovoyi pidgotovky praktychnyx psixologiv : dys. ... d-ra psyxol. nauk : 19.00.07. Nacionalnyj ped. un-t im. M.P. Dragomanova. [Self-regulation of professional thinking in the system of professional training of practical psychologists]. Kyiv, 408 p.
14. Rubynshtejn S.L. (1973). Problemy obshhej psixologii. [Problems of general psychology]. Moskva : Pedagogyka, 423 p.
15. Samoukyna N.V. (2003). Psixologyya professyonalnoj deyatelnosti. [Psychology of professional activity]. SPb. : Pyter, 224 p.
16. Teplov B.M. (1985). Izbrannye psixologicheskie trudy: v 2-x t. [Selected psychological works]. Moskva : Pedagogyka, T. 1: Um polkovodcza, 315 p.
17. Topuzova A.N. (2004). Formirovanie professionalnogo myshleniya u studentov upravlencheskikh speczialnostej v vuze : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.08 [Formation of professional thinking in students of managerial specialties in high school]. Magnytorskyj gosudarstvennyj unyversytet. Magnytogorsk, 24 p.
18. Fyusel B. (2006). Tekhniki skrytogo gipnoza i vliyaniya na lyudej. [Techniques for hidden hypnosis and effects on people]. R.-na-D. : Fenyks, 288 p.
19. Xalpern D. (2000). Psixologiya kriticheskogo myshleniya. [Psychology of critical thinking]. 4-e mezhdunar. yzd. SPb. y dr. : Pyter, 503 p.
20. Shemchuk V.A. (2012). Pedagogichni umovy rozvytku upravlinskogo myslennya majbutnix magistriv vijskovogo upravlinnya v systemi pislyadyplomnoyi osvity : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Nacz. akad. ped. nauk Ukrayiny ; In-t profesijno-texnichnoyi osvity. [Pedagogical conditions of development of managerial thinking of future masters of military management in the system of postgraduate education]. Kyiv, 288 p.
21. Yagupov V.V. (2004). Vijskova psixologiya : pidruchnyk. [Military Psychology: Textbook]. Kyiv : Tandem, 656 p.
22. Yagupova O.V. (2009). Osoblyvosti rozvytku praktychnogo myslennya majstriv vyrobnychogo navchannya : avtoreferat dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psyxol. nauk : specz. 19.00.03 [Features of the development of practical thinking masters of industrial training]. Kharkiv, 20 p.
23. Dewey J. How We Think. Boston, D.C. Heath & Co, 1910. 250 p.